

Reflektované i nereflektované východiská sociálneho výskumu

Alojz Ritomský

Tento článok bol vytvorený v rámci riešenia projektu "Monitoring latentnej kriminality", APVV-0752-12.

Kľúčové slová:

filozofické východiská výskumu, kvalitatívny, kvantitatívny a zmiešaný prístup, stratégie a taktiky výskumu, akademická a praktická veda, prax založená na odborných znalostiach

Abstrakt:

V príspevku identifikujeme tri základné typy sociálneho výskumu: kvantitatívny, kvalitatívny a zmiešaný. Výber typu je ovplyvnený viacerými činiteľmi. Niektoré z nich rozoberáme. Poukazujeme tiež na potrebu zreteľne vymedziť dve stránky spoločenských vied (akademickú a praktickú), ukázať ich špecifické vlastnosti a na tomto základe rozvíjať ich vzájomné pôsobenie, ktoré zabezpečuje celosť odborného prístupu k poznávacím i praktickým problémom.

Kontaktné údaje:

Doc. PhDr. Alojz Ritomský,
PhD., Paneurópska vysoká škola
v Bratislave, Fakulta
psychológie,
Tematínska ulica č. 10, 821 08
Bratislava,
tel. +421 904 898 383,
e-mail: a.ritomsky@gmail.com

Úvod

K bádaniu, aj ku konkrétnemu sociálnemu výskumu môžeme pristupovať rozmanitým spôsobom, s určitým pohľadom na skutočnosť, spôsobom myslenia a chápania, ktorý má svoj historický pôvod a v čase sa reprodukuje.

V súčasnosti sociálne vedy akceptujú tri základné prístupy k výskumu: *kvantitatívny*, *kva-*

litatívny a zmiešaný prístup. Tieto prístupy môžeme kombinovať *s akademickým alebo praktickým akcentom.* Každému z nich prináležia určité metodické pravidlá riešenia, intuitívne postoje a hodnotenie problémov.

Rôzne typy výskumných problémov chápané v spomínaných špecifických kontextoch vyžadujú špecifické prístupy. Napríklad, v prípade, že problém si vyžaduje identifikáciu faktorov, ktoré vplývajú na nejaký efekt a použitie intervencie, alebo uchopenie najlepších prediktorov určitých výsledkov, vtedy je *kvantitatívny* (experimentálny, či korelačný) prístup najlepší. To je teda najlepší prístup, v ktorom testujeme teóriu (hypotézu), robíme predikciu a explanáciu. Inokedy, ak chceme pochopiť koncept alebo jav, avšak, je len málo prebádaný, potom bude vhodnejší *kvalitatívny* prístup. Ak kvantitatívny alebo kvalitatívny prístup sám o sebe nestačí k najlepšiemu pochopeniu výskumného problému, potom je vhodné uplatniť niektorý zo *zmiešaných prístupov*. Silné stránky obidvoch - kvantitatívneho i kvalitatívneho prístupu – môžu v syntéze poskytnúť jeho najlepší efekt.

Ako tematizujú (vedú) základné východiská výskumu? Ako základný prístup (filozofický názor na svet) formuje výskum, voľbu typu výskumu? Aký je výskumníkov filozofický názor (paradigma, ontológia, epistemológia) na svet a špeciálne na výskumný problém?

Voľbu prístupu nezanedbateľne ovplyvňujú osobné skúsenosti, zručnosti a znalosti nadobudnuté vzdelávaním, či vlastnou výskumníckou praxou.

Technické zručnosti, prax v písaní vedeckých textov, znalosti štatistiky a počítačové zručnosti, oboznámenie sa s kvantitatívne orientovanými časopismi s najväčšou pravdepodobnosťou povedú k voľbe nejakého kvantitatívneho výskumného plánu.

Na druhej strane, výskumníci, ktorí majú talent pre písanie esejí, pre vedenie hĺbkových rozhovorov, či pre plánovanie podrobných pozorovaní, budú pravdepodobne naklonení k voľbe kvalitatívneho prístupu.

Ak výskumník pozná aj metódy kvantitatívneho aj kvalitatívneho výskumu, ak má vedomosti o spôsoboch ich syntézy, ak má čas a prostriedky pre zber kvantitatívnych i kvalitatívnych dát, pravdepodobne sa bude vo svojom výskume orientovať na zmiešaný prístup.

Keďže kvantitatívny výskum je tradičný spôsob výskumu, existujú preň precízne vypracované postupy a pravidlá. Výskumník môže pomerne pohodlne robiť výskum s vysoko systematickosťou. Takže, pre niektorých jednotlivcov to môže byť príjemné riešenie.

Kvalitatívny prístup dáva väčší priestor pre inovatívne pracovanie témy. Umožňuje viac uplatniť kreatívny, literárny štýl písania výskumnej správy.

Pri uplatnení zmiešaného prístupu výskumník bude na projekt potrebovať viac času, vzhľadom k tomu, že je potrebné zhromažďovať a analyzovať aj kvantitatívne aj kvalitatívne údaje. Je vhodný pre osoby, ktoré majú zmysel pre kvantitatívne štruktúru i pre flexibilitu kvalitatívneho bádania.

Výskum robíme pre určitý typ publika, pre kolegov v odbore, pre rôzne komisie, edičné rady časopisov a knižných vydavateľstiev, na konferencie a pod. Výskumníci zvažujú

jú tieto okolnosti z pohľadu ako je publikum k rôznym typom výskumu naklonené. To sú zjavné veci.

Hlbšie myšlienky k tejto problematike poskytuje V. Filkorn: „...Rozmanitosť názorov o svete má viac podôb. Jedna z nich, ktorá je pre naše úvahy určujúca, je spätá so základnými stránkami reality, ktoré sa v našom vedomí stávajú tzv. **ontologickými kategóriami**. ... Celkom iný obraz o svete sa vytvorí, keď sa kvantitatívna vzťahovosť nepovažuje za ontologickú (a v tom význame určujúcu) kategóriu, ako keď sa za takú považuje, čo potom nutne vedie k matematizácii empirickej vedy a k jej exaktňovaniu. Úplne rozdielne obrazy sveta a vedy dostaneme, keď javovú stránku reality považujeme za celú vede dostupnú realitu ako keď túto stránku považujeme za prejav niečoho „hlbšieho“, z čoho javová stránka akoby vytekala a v čom má základ.“ (2009, s.14 a 12)

I. Výskumníkov filozofický názor na svet

Creswell (2003) rozlišuje štyri filozofické názory na svet (ontológie a epistemológie):
a) postpozitivistický, b) konštruktivistický, c) participatívny a d) pragmatický svetonázor.

a) *Postpozitivistický názor na svet* (dominancia kvantitaty):

- jediná realita,
- odstup a nestrannosť,
- nezaujatosť,
- deduktívna metóda, verifikácia teórie, práca "zhora nadol",
- prezentácia vo formálnom štýle,
- empirické pozorovanie a meranie.

b) *Konštruktivistický svetonázor* (dominancia kvality):

- viacnásobná realita,
- dôvernosť,
- indukcia, generovanie teórie,
- práca "zdola nahor",
- neformálny literárny štýl,
- chápanie, viacnásobné významy participantov.

c) *Participatívny svetonázor* (dominancia kvality):

- politická realita,
- kooperácia,
- skreslenie a negociácia,

- participatívnosť,
- obhajoba alebo provokujúci štýl vyvolávajúci zmenu,
- výrazne problémovo orientovaný pohľad.

d) Pragmatický svetonázor (dominancia zmiešaných metód):

- singulárna i viacnásobná realita,
- praktickosť,
- zaujatosť i nestrannosť,
- kombinácia, pluralitné prístupy,
- zmysel v tom "ako to funguje",
- formálne alebo neformálne,
- na problém zameraný, orientovaný na prax v reálnom svete.

Každý pojem, ktorý zvyčajne označuje ten-ktorý svetonázor „...je určitým kamienkom v mozaike obrazu vedy a čím viac ontologických kategórií v ich metodologickom význame a viac súvisov medzi nimi sa uplatňuje vo výskume, tým sa na týchto kategóriách budovaná veda stáva všestrannejšou, ale aj objektívnejšou a jej obraz bohatším“ (Filkorn, 2009, s.12).

Vývoj idey zmiešaného výskumu

Vzťah kvalitatívneho, kvantitatívneho a zmiešaného prístupu a základy, na ktorých stoja, tvoria zaujímavý obraz na pozadí vývoja idey zmiešaného výskumu. Teddlie a Tashakkori (2002) rozdelili doterajší vývoj zmiešaných metód do štyroch samostatných historických etáp:

- (1) klasika zmiešaných metód,
- (2) moderna a stret s pozitivismom,
- (3) vývin kvalitatívneho výskumu ako samostatnej disciplíny a stret paradigiem,
- (4) postmoderna a začiatok vývoja interdisciplinárneho výskumu.

Obdobie 1900-1950 (klasické obdobie) je charakteristické slabou metodológiou a kontroverznými názormi.

V období známom ako období moderny (1950-1970), na jednej strane, sa zdvihla rozsiahla kritika axiém pozitivismu, na druhej strane, vznikajú výskumné projekty, ktoré sú explicitne multi – metodologické alebo zmiešané. Rastúca kritika pozitivismu vyústila do postpositivismu. Do hry vstupujú hodnoty výskumníka, rieši sa spor o to, či výskumníkovo chápanie reality je objektívne dané alebo subjektívne konštruované. Na post - pozitivistických princípoch sa v tejto dobe zrodila, tzv. Multitrait - multimethod - matrices (MTMM).

Obdobie paradigmy sporu (1970-1990) sa vyznačuje tým, že kvalitatívny výskum sa začína vyvíjať ako samostatná disciplína a konštruktivizmus získaval na popularite. Spor medzi kvantitatívnou a kvalitatívnou paradigmou sa zdal byť antagonistický. V kvalitatívnom prístupe sa rodí metóda triangulácie. Kým kvalitatívny prístup o triangulácia hovorí, kvantitatívny prístup už rozvíja MTMM.

Štvrtá fáza sa nazýva postmodernou fázou (1990 - súčasnosť) a je predbežným vyvrcholením vývoja. V tejto fáze na metodologickej a metodologickej úrovni sa dejú pokusy o integráciu kvalitatívnej a kvantitatívnej paradigmy v interdisciplinárnom zmysle. Kompatibilita výskumných prístupov je ústrednou myšlienkou pragmatizmu. Pragmatizmus sa stáva platformou pre spojenie epistemologických pozícií a vypracovanie zmiešaných metodických postupov. Sú skonštruované početné metodologické typológie procedúr zmiešaného prístupu.

Názor na svet, špecificky aj názor na výskumný problém, generuje vedúce epistemologické myšlienky a tie determinujú výskumníkovu stratégiu a taktiku (pozri schému kontextu voľby prístupu ku skúmaniu konkrétneho problému).

Schéma: Pozadie voľby prístupu k výskumu.

II. Stratégie (metodológie) výskumu

Filozofické východiská výskumu tvarujú metodológiu výskumu. Stratégie výskumu sú postavené na konkrétnom reflektovanom, alebo nereflektovanom ontologickom a epis-

temiologickom základe.

Stratégie (dizajn) kvantitatívneho výskumu

Kvantitatívny výskum už tradične členíme do dvoch základných kategórií (pozri napríklad A. Ritomský (2002)):

- experimentálny plán
- neexperimental plán (napríklad korelačný výskum, sondáž).

Stratégie (dizajn) kvalitatívneho výskumu

Vo sfére kvalitatívneho výskumu, na rozdiel o kvantitatívneho, dnes vládne v tejto veci nepomerne väčšia rozmanitosť. J. W. Creswell (2012) vymedzuje a kladie ako kľúčové tieto stratégie:

- naratívny výskum,
- fenomenologický výskum,
- etnografický výskum,
- zakotvená teória a
- prípadová štúdia.

J. Hendl (2005) rozširuje tento zoznam stratégií o:

- biografický výskum,
- výskum dokumentov,
- historický výskum,
- akčný výskum a
- kritický výskum.

Stratégie (dizajn) zmiešaného výskumu

Rozmanitosť výskumných plánov zmiešaného výskumu v súčasnosti je už veľmi veľká. J. Hendel (2005) upriamil pozornosť na logiku kombinovania kvalitatívnej kvantitatívnej výskumnej stratégie a rozlišuje dve formy: simultánnu (paralelnú) a sekvenčnú. Prvá spočíva v kombinovaní oboch stratégií v rovnakom čase. Druhá sa používa, ak výsledky jednej stratégie (po jej realizácii) sú relevantné pre uplatnenie v realizácii druhej stratégie.

Creswell (2012) rozmanitosť výskumných plánov zmiešaného výskumu vyjadril pomocou metodologickej typológie. M. Martinkovič (2013) ju spracoval do hutného textu,

z ktorého vyberáme základné myšlienky:

Konvergentný – paralelný dizajn

- metóda zmiešaného výskumu často dáva ekvivalentnú prioritu tak kvalitatívnym ako aj kvantitatívnym dátam,
- dáta sa súčasne a súbežne zbierajú pre potreby kvantitatívneho aj kvalitatívneho prístupu,
- výskumník porovnáva výsledky z kvantitatívnej aj z kvalitatívnej analýzy a zisťuje, či výsledky vedú k potvrdeniu alebo vyvráteniu spoločných výsledkov.

Vysvetľujúci sekvenčný dizajn

- výskumník sa prioritne zameriava na kvantitatívny zber a analýzu dát,
- zbiera v prvej fáze najprv kvantitatívne dáta,
- výskumník využíva kvalitatívne dáta skôr na sprehľadnenie výsledkov z analýzy kvantitatívnych dát.

Exploračný sekvenčný dizajn

- výskumník dáva dôraz na kvalitatívne dáta pred kvantitatívnymi,
- plánuje zber dát na viaceré fázy, ktoré zahŕňajú najprv zber kvalitatívnych dát a až následne prebieha zber kvantitatívnych dát,
- výskumník plánuje svoj výskum tak, že následné kvantitatívne dáta stavia na zisteniach z vyhodnotených kvalitatívnych dát.

Vnorený dizajn

- výskumník dáva zvyčajne akcent na jednu formu zberu dát (častejšie na kvantitatívnu), sekundárne dáta poskytujú podporu pre zber dát v prvej fáze výskumu (často práve kvalitatívne),
- zbiera súčasne a súbežne kvantitatívne aj kvalitatívne dáta,
- sekundárne dáta poskytujú výskumníkovi ďalšie širšie pochopenie problému, ktoré sa nedalo vyhodnotiť z primárnych dát.

Transformačný dizajn

- výskumník využíva buď konvergentný, vysvetľujúci, výskumný, alebo vnorený dizajn,
- využíva pri dizajne výskumu transformačný rámec. Ten zachytáva rôzne perspektívy nahliadania na problém,
- výskumník poukazuje na zmenu v oblasti sociálnej problematiky z pohľadu danej perspektívy.

Viac fázový dizajn

- výskumník využíva vo viacerých fázach výskumu buď konvergentný, vysvetľujúci, exploračný, alebo vnorený dizajn,
- musí jasne identifikovať jednotlivé fázy projektu, ktoré pomáhajú, čo najlepšie naplniť celkový cieľ (projekt je komplexný),
- výskumník má za úlohu vzájomne prepájať rôzne fázy, aby vzájomne na seba nadväzovali a riešil komplexný výskumný cieľ.

III. Taktiky (metódy) výskumu

Metódy v kvantitatívnych prístupoch

Výskumník s postpozitivistickým pohľadom na svet spravidla preferuje experimenty, korelačné výskumy a výskumné sondáže (surveys). V nich dominujú vopred stanovené (predeterminované) prvky, metódy a postupy: uzavreté formy otázok, premenné veličiny, meranie, číselné údaje, využívanie štatistických postupov, testovanie hypotéz, teoretická explanácia empirických poznatkov, snaha o objektivitu poznatkov, validita a reliabilita dát.

Metódy v kvalitatívnych prístupoch

Výskumník s konštruktivistickým alebo participatívnym pohľadom na svet preferuje fenomenologický pohľad, naratívny prístup, etnografiu, zakotvené teórie, kazuistiky. Jeho metódami („stavebnými kameňmi“) sú otvorené otázky, nové postupy, textové alebo obrazové informácie, zbiera participantove názory, sústreďuje sa na jednoduché koncepty a javy, do výskumu začleňuje osobné hodnoty, študuje kontext a nastavenie participantov, overuje správnosť zistení, interpretuje dáta, tvorí agendu pre zmenu, či reformu, spolupracuje s účastníkmi.

Metódy v zmiešaných prístupoch

Výskumník s pragmatickou filozofiou používa sekvenčné, súbežné alebo transformačné modely bádania. Rozvíja dôvody pre miešanie. Využíva praktiky aj kvalitatívneho, aj kvantitatívneho výskumu, otvorené i uzavreté otázky, zbiera kvantitatívne aj kvalitatívne údaje a požíva obidva typy analýz, integruje dáta v rôznych etapách výskumu.

IV. Výskum z akademického a praktického pohľadu

Aké otázky si kladieme z pozícií akademickej i praktickej vedy predovšetkým? V *akademickej rovine* sa deje zápas (vo viac alebo menej všeobecnom rozpätí) o nové vedecké (teoretické a empirické) poznatky. Problémy, otázky tu môžeme špecifikovať ako *poznávacie problémy*. Primárnymi cieľmi akademického poznávania sú nové poznatky, ktoré môžeme stručne a prehľadne vyjadriť týmto zoznamom:

- podporiť teóriu,
- falzifikovať teóriu,
- navrhnúť novú teóriu,
- zbierať a systematizovať vedecké fakty,
- teoreticky vysvetľovať vedecké fakty,
- predikovať sociálne javy,
- chápať sociálne javy.

Tento zoznam je vytvorený na základe gnozeologických a metodologických kritérií. Z meritórneho hľadiska sú predmetom akademického poznania teoretické bádanie, kvantitatívne, kvalitatívne a zmiešané výskumy v rôznych sociálnych kontextoch.

Nemalú pozornosť venujú výskumu sociálnych javov a procesov zo špecifickej pozície *praktickí sociálni odborníci*. Pre praktickú vedu sú však vyššie uvedené ciele akademickej vedy druhoradé (aj keď sa jej poznatky snažia maximálne uplatniť). Praktickí vedci riešia predovšetkým praktické problémy, a tie sú o praktickom konaní, o dosiahnutí zmien v konkrétnom výseku života. Praktickí vedci majú pred sebou *praktické problémy* v konkrétnych kontextoch. Inak vyjadrené, cieľom praktickej vedy je kompetentne vyriešiť konkrétne praktické problémy, vyplývajúce z relevantného rozdielu medzi žiaducim stavom a stavom existujúcim. Praktickej vede ide predovšetkým o:

- projektovanie zmeny (diagnostika, existujúci vs. žiaduci stav, intervencia),
- o realizáciu projektu intervencie,
- o výskum a vyhodnotenie procesu intervencie.

Vzťah medzi bádateľmi a praktickými odborníkmi aj z dlhodobej retrospektívy je nezriedka problematický. Bádania často tvrdia, že „niektorí praktici sú v snahe pomôcť svojim klientom neinformovaní a tento problém sa dá napraviť len kvalitným výskumom“. Praktici sú zase toho názoru, že „výskumné štúdie bývajú príliš zjednodušené a bádania nevedia o komplikovaných úlohách, ktoré praktici musia riešiť“. Aplikácia nových teoretických a čisto vedeckých poznatkov v praxi sa deje mnohokrát veľmi obťažne a v mnohých prípadoch až s veľkým časovým odstupom. To, pochopiteľne, spôsobuje praktikom veľké komplikácie. Je to však len jeden rozmer problému. Globalizácia informačných procesov vo všetkých oblastiach poznania vedie ku kvalitatívne novým riešeniam. Avšak, ešte aj v nových návodoch, inštrukciách sa často objavujú zastaralé poznatky. Viaceré odporúčania expertov v učebniciach a prehľadoch nie sú potvrdené, zdôvodnené faktami. Na jed-

nej strane plynie tok vedeckých informácií v tisíckach časopisov s desiatkami tisícok štúdií ročne, na strane druhej, odborníci-praktici žijú v núdzi, chýbajú im kriticky ohodnotené, validne a podľa možnosti syntetické informácie.

Praktik stojí pred množstvom zásadných otázok. Z akých prameňov čerpať, z tradičnej alebo alternatívnej, z akademickej alebo populárnej, domácej alebo západnej vedy, či vedy východu? Aký prístup v svojej práci uprednostniť, prístup založený na praxi, skúsenosti, intuícii, na logike vedeckých konštrukcií alebo na "dôkazoch" (evidencii) efektívnosti a bezpečnosti, získaných z dôkladných empirických výskumov?

Riešenie, hodné pozornosti, ponúka praktickým vedcom relatívne nový prístup - *prax založená na dôkazoch* (evidencii). Tento prístup je, napríklad v psychológii na rozdiel od medicíny nový. Avšak už v roku 2005 prezident APA (Americkéj psychologickéj asociácie) Ronald F. Levant podporil veľkú pracovnú skupinu popredných akademických a praktických psychológov USA a vyjadril v Report of the APA Presidential Task Force on Evidence Based Practice in Psychology (EBPinP) relevantný rámec a zásadné idey tohoto perspektívneho prístupu (pozri APA Task Force Based Practice (2006)).

Základná myšlienka sa rodila dávno pred tým, postupne, viac než desaťročie v závislosti od vnútorných možností psychológie, ale tiež aj pod silným vplyvom skúseností z medicíny, ktorá má za sebou s touto problematikou oveľa dlhšiu cestu.

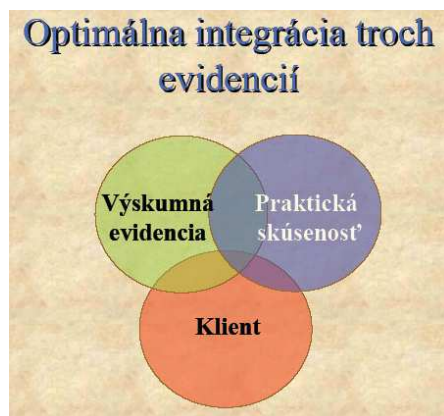
Zastavíme sa nakrátko pri príbehu medicíny založenej na dôkazoch (Evidence Based Medicine, v skratke EBM). Tento terminus technicus vznikol v roku 1990 v Mc Master University (v Kanade). Nemožno zabudnúť aspoň skonštatovať, že pred tým už dvadsať rokov kliesnila cestu tejto myšlienke Cochranova spoločnosť (pozri bližšie napr. v Hendl, 2005). Termín sa neobyčajne rýchle vo vedeckom prostredí i v literatúre vžil, hoci - ako to býva - s mnohoznačným chápaním. Pri preklade do slovanských jazykov azda najväčší problém robí slovo "evidence". V akademickom prostredí, v metodologických učebniciach sa bežne zdôrazňuje, že vedecké poznatky nie sú dokázané, ale len zdôvodnené, verifikované a preto sa ako ekvivalent slovo "proof" odmieta.

Ako vieme, v praktickej oblasti je to inak. V praxi, napr. v súdnictve a inde, z faktov sa vyvodzujú dôkazy, z ktorých vyplývajú rozhodnutia. Zrejme aj preto sa rozhodli slovenskí, českí i ruskí lekári používať preklad "medicína založená na dôkazoch", ktorý sa už relatívne ustálil. No, boli pokusy "evidence-based" prekladať ako empirická, aplikovaná, na vede založená, racionálna, analytická, optimálna, na informáciách založená medicína.

Nielen samotný termín nadobudol v medicíne vysokú frekvenciu. Uplynulých necelých dvadsať rokov ukázalo, že táto idea má v sebe neobyčajne silný potenciál (napriek tomu, že v počiatkoch viacerí o nej hovorili ako o novej módnjej vlne, o bubline, ktorá rýchle spľasne). Čo je vlastne EBM? Azda najvýstižnejšou a najcitovanejšou definíciou je vymedzenie podľa Sacketta a jeho spolupracovníkov (2000): "Medicína založená na dôkazoch predstavuje systematický prístup k riešeniu klinických problémov na základe integrácie najlepšej vedeckej evidencie s klinickou skúsenosťou a hodnotami pacienta".

Ak túto definíciu rozšírime do širšej praxe, včítane praxe sociálnych vedcov, môžeme základnú myšlienku vyjadriť takto: prax založená na dôkazoch je integráciou najlepšej evidencie získanej

- z výskumov,
- z odborných/praktických znalostí (skúseností)
- a z hodnôt klientov (obr. 1).

Obr. č. 1: Tri piliere praxe založenej na dôkazoch.

Komplexné riešenie praktického odborného problému založené na prístupe EBPInP má systematický charakter a skladá sa z týchto piatich etáp:

1. formulácia praktického problému,
2. získanie najlepšej evidencie,
3. kritické vyhodnotenie evidencie,
4. aplikácia evidencie,
5. vyhodnotenie výsledku implantácie evidencie.

Výskumná evidencia je v prístupe EBM podrobne tématizovaná a hlboko reflektovaná. Pre EBPInP je veľkým zdrojom inšpirácie. Patria sem tieto základné oblasti:

Primárne analýzy

- randomizované kontrolované štúdie, kohortové štúdie, kazuistiky a pod.,
- analýzy dát od individuálnych participantov.

Sekundárne analýzy

- analýzy, v ktorých sa využívajú existujúce dáta z primárnych analýz, avšak pre iné účely /ciele.

Prehľadové štúdie (analýza dát z primárnych štúdií):

- *naratívne* (štrukturovaný súhrn a diskusia o charakteristikách štúdií a ich výsledkoch),
- *kvantitatívne* (obsahujúca štatistickú analýzu výsledkov vybraných primárnych štúdií), tzv. *meta-analýzy*.

(Arnold a kol., 2007, Hendl, 2004, Ritomský, 2004)

Pre praktické použitie poznatkov je dôležitá kvalita evidencie. Sila použitých dôkazov - výskumnej evidencie - závisí od metodologického plánu výskumu, či syntézy výskumov. V obr. č. 2 sú znázornené výskumné evidencie vo forme pyramídy, pričom zdola nahor sa sila evidencie zväčšuje.

Obr. č. 2: Stupňovitá sila dôkazov - vedeckých poznatkov.

V prístupe EBM, resp. EBP in P sa bežne používajú viaceré pojmy, ktoré sa v akademickom (základnom) výskume neobjavujú. Napríklad, v základnom výskume už okolo 70 rokov (ale pritom s častými interpretačnými chybami) používaná štatistická signifikancia rozdielov v praxi má nedostačujúcu výpovednú hodnotu (aj v prípadoch keď je správne interpretovaná). Oveľa väčšiu úlohu tu zohráva tzv. vecná signifikancia, tzv. effect size. (Hendl, 2004, Ritomský 2006, Ritomský & Sirota, 2007)

V kvantitatívnej analýze dát sa okrem klasickej štatistickej inferencie používajú metódy založené na Bayesovskom usudzovaní. (Sirota, 2008)

Ako vidieť v obr. č. 2, na vrchole pyramídy výskumných evidencií, sa nachádzajú dôkazy plynúce z meta-analýzy. Aspoň stručne ukážeme jej vlastnosti, ktoré ju do tejto pozície vyniesli. Meta-analýza je ťažko predstaviteľná bez pojmu *effect size*, uvádzame preto aj jej stručnú charakteristiku.

Meta-analýza:

- môže zhrnúť (zovšeobecniť) výsledky aj veľkého množstva primárnych štúdií,
 - je schopná odhaliť vzťahy (smer a veľkosť efektov) naprieč štúdiami, ktoré v iných prístupoch zostávajú zatemnené,
 - je to skôr empirická než teoretická metóda,
 - produkuje skôr kvantitatívne než kvalitatívne výsledky,
 - je možná vďaka konštruktovi, nazývanému *effect size*.
- (Ritomský, 2004, Pečeňák & Ritomský, 2004)

Effect size:

- je kľúčom k meta-analýze,
- je „závisle premenná“,
- je to štandardizovaný index (napr. štandardizovaná diferencia priemerov, korelačný koeficient, odds-ratio),
- je porovnateľná naprieč štúdiami (zovšeobecnenie požaduje štandardizáciu),
- vyjadruje váhu a smer vzťahu, ktorý nás zaujíma,
- je nezávislá na veľkosti výberu,
- rôzne meta-analýzy môžu použiť odlišnú *effect size*.

Praktická veda založená na dôkazoch má ešte len krátky životopis. Veľmi sa jej darí predovšetkým v západných krajinách, kde možno očakávať v krátkej budúcnosti jej prudký rozmach. Pre nás je dôležité napojiť sa bez časových strát do tohto prúdu.

* * *

Pri tvorbe výskumného projektu výskumníci stoja pred voľbou, či sa bude používať kvalitatívny, kvantitatívny alebo zmiešaný dizajn výskumu. Voľba dizajnu sa opiera o filozofický (ontologický a epistemologický) pohľad na svet a z neho odvodenú stratégiu a taktiku. Rozhodnutie o výbere prístupu je ďalej ovplyvnené charakterom výskumného problému, výskumníkovými osobnými skúsenosťami a jednotlivcami a vedeckými komunitami, ktorým sú výsledky výskumu adresované. Niektoré z týchto činiteľov, napriek tomu, že existujú a sú dôležité, výskumník nemusí reflektovať. V štúdiu poukazujeme na potrebu zreteľne vymedziť dve stánky spoločenských vied (akademickú a praktickú), ukázať ich špecifické vlastnosti a na tomto základe rozvíjať ich vzájomné pôsobenie, ktoré zabezpečuje celosť odborného prístupu k poznávacím i praktickým problémom. Tu je dôležité im-

plantovať a rozvíjať veľmi produktívny prístup - prax založenú na dôkazoch.

Literatúra:

APA Task Force on Evidence Based Practice (2006): Report of the 2005 Presidential Task Force on Evidence-Based. *American Psychologist*, Vol. 61, pp. 271-285.

ARNOLD, J. a kol. (2007): *Psychologie práce*. Brno, Computer press, a.s.

CRESWELL, J. W. (2003): *Research design: qualitative, quantitative, and mixed methods approaches*. Sage Publications, Inc.

CRESWELL, J. W. (2012): *Educational research: planning, conducting, and evaluating quantitative and qualitative research* – 4th ed. Pearson Education, Inc.: Boston, US.

FILKORN, V. (2009): *Obrazy vedy. Veda o vede*. Bratislava, Iris.

HENDL, J. (2004): *Přehled statistických metod zpracování dat*. Praha, Portál.

HENDL, J. (2005): *Kvalitativní výzkum: základní metody a aplikace*. Praha, Portál.

MARTINKOVIČ, M. (2013): *Typy výskumného dizajnu v rámci metodológie zmiešaného výskumu*. (nepublikovaný text).

PEČEŇÁK, J., RITOMSKÝ, A. (2004): Meta-analýzy účinnosti atypických antipsychotík. In: *Psychiatria pre prax*. - Roč. 5, suppl. 1 (2004), s. 27 [Psychiatria v komunite, komunita v psychiatrii. 6. slovenský psychiatrický zjazd. Spišská Nová Ves, 9.-12.6.2004].

RITOMSKÝ, A. (2002): *Metódy psychologického výskumu: kvantitatívna analýza dát*. Bratislava, Medzinárodné stredisko pre štúdium rodiny.

RITOMSKÝ, A. (2004): Metóda meta-analýzy vo výskume osobnosti. [elektronický optický disk (CD ROM)] In: *Sociálne procesy a osobnosť 2004*. - Bratislava : Ústav experimentálnej psychológie SAV, 2004, ss. 372-376. - ISBN 80-88910-16-1 [Sociálne procesy a osobnosť. Konferencia. Stará Lesná, 22.-24.9.2004].

RITOMSKÝ, A. (2006): Je štatistická signifikancia signifikantná? In: *Sociálne procesy a osobnosť 2006*. - Košice: Spoločenskovedný ústav SAV, 2006, s. 17 [Sociálne procesy

a osobnosť 2006. Konferencia. Stará Lesná, 4.-6.9.2006].

RITOMSKÝ, A., SIROTA, M. (2007): Ho: rozumieme štatistickej signifikancii ($P < 0,05$)? In: *Psychologica 39* (CD ROM). - Bratislava: Stimul, 2008. – ss. 104-114. [Osobnosť v kontexte kognícií, emocionality a motivácií. Medzinárodná konferencia. Bratislava, 15.-16.11.2007].

SACKETT, D. L., STRAUS, S. E., RICHARDSON, W. S., ROSENBERG, W., HAYNES, R. B. (2000): *Evidence based medicine: How to practice and teach EBM* (2nd ed.). London: Churchill Livingstone.

SIROTA, M. (2008):. Kontextualizácia evidencie o Bayesovskom usudzovaní v empirickom spore o racionalitu. *Filozofia*. - Roč. 63, č. 5, ss. 417-426.

TEDDLIE, C., TASHAKKORI, A. (2003): Major Issues and Controversies in the Use of Mixed Methods in the Social and Behavioral Sciences. In: A. Tashakkori, C. Teddlie (Eds.): *Handbook of Mixed Methods in Social & Behavioral Research*, Thousand Oaks u.a.